

KEREZSI KLÁRA

Mi viszi előre a rendészet tudományi gondolkodást?¹

A hazai rendészetelmélet fiatal tudomány. A rendszerváltozás körülményei hívták életre² és alakították értelmezési kereteit, mivel 1. szükség volt a korszerű rendészeti közjog megteremtésére; 2. a rendészeti igazgatás rendszerét az alkotmányos jogállam szervezetébe kellett integrálni; nemkülönben fontos volt 3. az emberi jogok érvényre juttatása a közrend megóvása és a közbiztonság oltalmazása során.³ Megfogalmazott feladata is ehhez illeszkedett: a) a rendészet jogi szabályozásának, szervezetének, működésének és személyzetének elméleti igényű tanulmányozása, annak érdekében, hogy e kutatási tárgyak törvényszerűségeinek feltárásával hozzájáruljon a rendészeti igazgatás hatékony és törvényes működéséhez; b) közreműködés a rendészeti felsőoktatás elméleti megalapozásában és a tudományos kéaderkézésben.

Nem kétséges, hogy a rendészet tudományok oktatási terepén a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészet tudományi Kara (RTK) monopolhelyzetben van. Az RTK azonban felismerte az e szituációval együtt járó fokozott felelősségét a rendészet tudományi oktatás és kutatás területén. Fennálló monopolhelyzetét nem tekinti hegemoniának, hanem a különféle tudományterületek együttműködési lehetőségeként, közös kutatási terepeként határozza meg. Különösen fontos az állam- és jogtudományok hagyományos műhelyével történő szoros együttműködés annak érdekében, hogy a rendészeti igazgatásban csakúgy, mint az állam működésének valamennyi területén a joguralom az alkotmányos értékek épségével valósuljon meg; a hatalmi ágak

1 A tanulmány a Pécsi Tudományegyetemen a *Szent Lászlótól a modernkori magyar rendészet tudományig* című nemzetközi tudományos konferencián, 2017. június 29-én elhangzott előadás szerkesztett változata. Az előadás alapja Kerezsi Klára – Nagy Veronika: A rendészet tudomány kritikai megközelítése. In: Boda József – Felkai László – Patyi András (szerk.): Ünnepi kötet a 70 éves Janza Frigyes tiszteletére. Liber amicorum in honorem Friderici Janza septuagenarii. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017, 273–282. o. A tanulmány a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, *A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés* elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett Rendészet tudományi Doktori Iskola Műhely (2016/246/NKE-RTK) című, a Ludovika Kiemelt Kutatóműhely keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.

2 Lásd Christián László: Rendészet és rendszerváltás. In: Boda József – Felkai László – Patyi András (szerk.): i. m. 141–149. o.

3 Finszter Géza: Rendészetelmélet. Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészet tudományi Kar, Budapest, 2014, 275. o.

elválasztásának elve határozza meg a bűnüldözésnek az igazságszolgáltatás előkészítésében betöltött szerepét, és az emberi méltóság tisztelete a rendészeti kényszernek is vezérelve legyen.

A késő modernitás társadalmában a szociális és gazdasági változások és a biztonság privatizálása jelentős változásokat hozott a rendőrség felhatalmazásában és a biztonsági intézkedések területén az EU országaiban. A terrortámadások utáni időszakban az állampolgárok biztonsága Európában is a kormányok elsődleges kérdésévé vált. Magunk mögött hagytuk azt az időszakot, amikor a bűnözés leküzdésére lehetséges eszközöket a cselekmény elkövetése után vetették be. Napjainkban a kormányzatok a bűnözést már kockázatnak vagy lehetséges olyan veszteségnek tekintik, amelynek megakadályozását a lehető legkorábban el kell kezdeni. Ez a megközelítés azonban elválasztja egymástól a tényeket és a veszélyességükről alkotott értékelést, és oda vezet, hogy a kormányzatok úgy készülnek fel a legrosszabb scenárióra, mintha az százszázalékos biztonsággal bekövetkezne.⁴ Azaz nem a cselekmény veszélyességére, hanem a bekövetkezés lehetőségére reagálnak. Mindez új adatgyűjtési szükségletek és kockázatértékelési formák kialakulásához vezetett, és újfajta biztonságpolitikai megközelítést involvált.

Ezzel a rendészeti tudományok fejlődésének újabb korszakhatárához is elérteztünk. Érdemes tehát megvizsgálni, hogy a rendészetelméleti megközelítések közül melyek írják le pontosan vagy aggálytalanul az előbbieken jellemzett posztmodern érárt. A gyakorlati tapasztalatok szerint a kritikai elméletek reflektív fogalmi jelentős hatást gyakorolnak a rendőrségi reformokra és a rendészetelméleti megközelítésekre, amelyek ezáltal maguk is változtak. Tudományos értékkel bír tehát, ha feltárjuk, hogy van-e jelentősége a kritikai megközelítésnek a rendészettudományban és a rendészeti kutatásokban.

Napjaink rendészeti és biztonságpolitikájában öt olyan fejleményt látunk, amelyek az új társadalmi változásokra adott reakcióként alakultak ki. 1. Az állam és más (például civil) szervezetek közötti viszonyok megváltoztak, és ezt a szervezeti és vezetési szabályok módosulása is jelzi. Az állami funkciók átalakultak, s az állam a közvetlen szolgáltatásnyújtás területéről – szoros összefüggésben a jóléti államnak reziduális jóléti állammá átalakulásával –

⁴ Adam Crawford: Governing perceptions of crime and (in)security in an age of uncertainty. Report WP8 - Aspects of deviance, crime and prevention in Europe Report of the Final Conference – WP8 ICCCR – Open University Milton Keynes (UK). 17-19 June, 2009; Barbara Hudson: Balancing the Ethical and the Political: Normative Reflections on the institutionalization of Restorative Justice. In: Ivo Aertsen – Tom Daems – Luc Robert (eds.): From Institutionalizing Restorative Justice. Willan Publishing, 2006, pp. 261–281.; Irk Ferenc: Kétkedő kriminológia. A rizikótársadalom kriminálpszociológiája. Bóbor Kiadó, Miskolc, 2012, 438. o.

visszahúzódott, de együttműködéseket alakított ki a szolgáltatásnyújtókkal. A megváltozott állami szerepet jól leírja *Osborn* és *Gaebler* csónakpéldája. A csónak előrehaladása az evezők erősségén, az iránytartás pedig a kormányos ügyességén múlik: az állam tehát a korábbi „lapátoló”, azaz az erőkifejtő evezős helyéről „átült” a kormányosi helyre.⁵ Nemcsak az állami funkciók változtak meg tehát, de a központi állam és a helyi kormányzat közötti viszony is átforgult, s átalakultak azok a struktúrák is, amelyeken keresztül a központi kormányzati hatás érvényesül. 2. Egyre jellemzőbb a bíróságon kívüli intézkedések megoldó rendszerének igénybevétele; és 3. jelentős teret nyert az áldozatközpontú megközelítés. 4. A magatartási szabályok kikényszerítését és az ellenőrzést jórészt az új technológiai eszközökkel oldják meg – a CCTV-től az arcfelismerő rendszerekig. Az új technológiák nemcsak a megelőzési gondolkodást alakítják át biztonsági gondolkodássá, de 5. „leegyszerűsítik” a kontroll gyakorlását, és a kormányzatok egyre határozottabban támaszkodnak a szigorúbb kontrollpolitikára.

Kérdés, hogy az új fejleményekben megjelenő új problémák és feszültségek felvetik-e a paradigmaváltás igényét. *Thomas Kuhn* szerint a tudományos élet fejlődésének normális velejárója, hogy időről időre paradigmaváltásnak kell bekövetkeznie, azaz az uralkodó nézetrendszerrel szemben új paradigmák, elvek és megközelítések emelkednek ki és erősödnek meg. Paradigmának nevezzük azt a zárt nézetrendszert, amely egy korszakban kijelöli a tudományos gondolkodás tárgyát, a feltehető kérdések körét, az alkalmazott fogalmi készletet, illetve a tudományos állítások érvényességének feltételeit.⁶ Nem kétséges, hogy minden tudomány számára a világ értelmezhetősége a feladat, azaz „*megfogalmazni az általános eszmék olyan összefüggő, logikus, szükségszerű rendszerét, amelynek kategóriáiban tapasztalatunk minden eleme értelmezhető*”.

Szigeti a tudományosság alkotó összetevőinek vizsgálata során számba vette a tudományos megismerés kritériumait.⁸ Első helyen említi az objektivitás követelményét, amely nemcsak a tárgytól való szubjektív távolságtartást – azaz az elfogultságmentes viszonyulást – jelenti, hanem ennek tárgyi értelemben is érvényesülnie kell. A vizsgált jelenségek egynemű körét és totalitását jelenti, amelyben a megismerés a szubjektíve körülhatárolt tárgytól

⁵ David E. Osborne – Ted Gaebler: *Reinventing Government: How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector*. Addison-Wesley, Reading, 1992

⁶ Thomas Kuhn: *A tudományos forradalmak szerkezete*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1984

⁷ Szigeti Péter: *Társadalomkutatás – mi végre? Politikatudomány, alkotmányjog, világrendszerelmélet*. Publicationes Jaurinenses, op. 9., 2011, 8. o.

⁸ Szigeti Péter: *A kritikai társadalomtudományi megismerés specifikumai*. Jog, állam, politika, 2013/1.

az objektíve lokalizáltig halad előre: azaz önmagában és önmagából válik érthetővé. A tudományos megismerés második kritériuma, hogy immanens jelenségmagyarázat érvényesül, azaz az adott anyagi totalitást saját belső törvényszerűségeiből kell megérteni. Az elméletalkotás belső történetisége a harmadik kritérium, amelyben például a társadalmi-gazdasági alakulatok felfedezett mozgási törvényszerűségei fejlődési törvénnyé mélyülnek, és segítségével előrejelezhetővé válik a változás. Szigeti utolsó követelményként említi a praxis ellenőrző szerepét.⁹

A jelenségek és a tudományos magyarázat viszonya

A társadalomtudományok napjainkban is igen sokféle módszertannal dolgoznak. Nemcsak az elméleti és az empirikus megalapozottságú kutatások válhatnak el egymástól, hanem a modern társadalomelméletek különböző paradigmái is – strukturalizmus, funkcionalizmus, akcionálizmus, marxizmus, szellemtudományi irányzat stb. – a kutatások eltérő szemléletű kiindulópontjaihoz vezetnek.¹⁰

A társadalmi-történelmi jelenségek, események értékeléstől tartózkodó, leíró társadalomtudomány nyújthat ugyan fontos információkat és ismereteket, azonban az értékelés kikerülésével eleve nem lehet kritikai. A fennállót szentesítő apologetikus tudomány sem vizsgálja a létező jelenségek inherens összefüggéseit, így elmulasztja a változásra lehetőséget adó objektív lehetőségek perspektívájából is megvizsgálni a fennálló rendszert. A kritikai társadalomtudományban érvényesülő kritikai paradigma középpontjában jellemzően a tilalmakat létesítő jogi normák keletkezése és érvényesítése mögötti érdekviszonyok elemzése áll. Ezek az irányzatok – amelyek a társadalomtudományok minden területén helyet kaptak – különös figyelmet szentelnek a hatalmi viszonyoknak, illetve a társadalmon belüli különböző konfliktusok (gazdasági, osztályok, nemek, etnikai csoportok közötti) és a bűnözés, illetve a büntető igazságszolgáltatás működése közötti összefüggések vizsgálatának.¹¹

⁹ Uo.

¹⁰ Szigeti Péter: Vázlat a közbiztonság három dimenziójáról: világrendszer – nemzetállami szint és lokalitás. Jogelméleti Szemle, 2000/3. <http://jesz.ajk.elte.hu/szigeti3.html>

¹⁰ Steven Box: Power, crime and mystification. Routledge, 2002; William Cook: Policemen in society: which side are they on? Berkeley Journal of Sociology, vol. 12, 1967, pp. 117–129.

¹¹ Lásd részletesen Korinek László: Kriminológia I–II. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010.

A rendőrség és a társadalmi osztályok közötti konfliktusok

Napjaink rendészeti szakirodalmában folyamatosan jelen vannak olyan kérdések (mint például a rendőrség napi gyakorlatának etikai, faji és gender [társadalmi nem] problémái), amelyek elméleti előzményei a frankfurti iskola társadalomelméletében gyökereznek. A kritikai elmélet első képviselői szerint a bűnüldöző szervek a domináns csoportok és társadalmi osztályok érdekében járnak el; és bármely társadalmi formációban az állam és intézményei nem tehetnek mást, mint hogy elnyomással, visszaszorítással reagálnak a fennálló renddel szemben jelentkező tényleges és a potenciális nehézségekre. Ezen elméleti értelmezés szerint a rendőrség az egyik legfontosabb szereplő az állami védekezési mechanizmusban (együtt a büntető igazságszolgáltatási rendszer egyéb elemeivel és szereplőivel). Ezt a védvonalat erősítik a jóléti programok, de a kommunikáció tudatos manipulációja is, amely védvonalon az állam és így a társadalmi formáció biztonsága és folyamatossága is nyugszik.

Úgy is fogalmazhatunk, hogy a rendőrség a társadalmi osztályok közötti konfliktusok határán járőrözik.¹² *Box és Cook* ezt így fogalmazza meg: „[a] rendőrség az elnyomó mechanizmusok frontvonalában szolgál. Központi funkciója a munkásosztály ellenőrzése”¹³, és annak „az osztály, a faji, a nemi és a kulturális alapú elnyomásnak az érvényesítése, mely az egyesült államokbeli kapitalista fejlődés szerves része”¹⁴, ilyenként szolgálja „a nemzeti és helyi kormányzatok és a nagyvállalatok érdekeit”¹⁵.

A kritikai paradigma „a társadalmi, gazdasági és politikai rendszer hatalmi viszonyai kontextusában értelmezi a bűnözést és a büntető igazságszolgáltatást. A társadalom itt konfliktusokkal terhelt szerveződésként jelenik meg, amelynek szerkezetét, jelenségeit, dinamikáját egymással érdekellentétben álló csoportok társadalmi, gazdasági, politikai, etnikai, nemi hatalmi egyenlőtlenségei alakítják. A kritikai szemléletben a büntetőjog és a büntető igazságszolgáltatás a hatalmon lévő társadalmi csoportok (gazdagok, politikai befolyással rendelkezők, fehérek, férfiak) pozíciója és privilégiumai védelmé-

12 Steven Box: i. m. 270. o.

13 William Cook: i. m. 117–129. o.

14 Jonathon A. Cooper: *Twentieth-Century Influences on Twenty-first-century Policing: Continued Lessons of Police Reform*. Lexington Books, 2015, p. 45.

15 Sheila Balkan – Ronald J. Berger – Janet Schmidt: *Crime and Deviance in America: A Critical Approach*. Belmont, Wadsworth, 1980, p. 113.

nek fontos eszköze, amelynek feladata, hogy hatékony kontrollt gyakoroljon az elnyomott társadalmi csoportok felett.”¹⁶

A megközelítésben „fontos helyet kap a társadalmi károkozás (social harm) koncepciója. A kifejezés a kritikai paradigmának arra a központi állítására utal, hogy az állami büntetőhatalom óriási kapacitásokat fordít olyan cselekmények és egyének üldözésére, amelyek/akik elhanyagolható mértékben okoznak kárt a társadalomnak. Olyan csoportokat és jelenségeket állít célkeresztbe, ahol sokkal inkább az állam segítségére, semmint a büntetésre lenne szükség (pl. a létfenntartó bűnözés formáit), viszont rendszeresen büntetlenül hagy súlyos, egész társadalmi csoportokat érintő igazságtalanságokat és sérelemokozásokat (pl. szisztematikus emberi jogi jogsértéseket, rendőri brutalitást, szexuális kizsákmányolást, a környezet pusztítását, vagy milliós károkat okozó gazdasági manipulációkat)”.¹⁷ A kritikai irányzatok képviselői a társadalom gyökeres átstrukturálása és jelentős gazdasági-kulturális változások révén vélik elérhetőnek azt a társadalmi berendezkedést, amelyet nagyobb társadalmi igazságosság jellemez, és amelyben ezáltal csökken a bűnözés.¹⁸

A kritikai paradigma figyelme – mondja Borbíró – „két alapkérdésre irányul: egyrészt a hatalommal nem rendelkezők kriminalizációjának és a büntetőjog eszközeivel történő elnyomásának problematikájára, másrészt a hatalmi helyzetben lévő aktorok károkozására”¹⁹.

A kritikai megközelítés kezdetei

A kritikai elmélet kifejezés elsősorban az 1923-ban Frankfurtban alapított frankfurti iskola munkásságához kötődik, amelynek e hagyomány vonatkozásában legfontosabb alakjai Max Horkheimer, Theodor Adorno, Herbert Marcuse és Jürgen Habermas. A frankfurti iskola egyik fő jellegzetessége a baloldali, marxizáló irányultság, illetve általában a társadalomelmélet, az úgynevezett kritikai elmélet felállítása, aminek fontos velejárója a szociológiai kutatások középpontba helyezése.²⁰ A kritikai elméletek az értelmezést nem önmagáért való

¹⁶ Borbíró Andrea: Problémafelvetés: mivel foglalkozik a kriminológia? In: Borbíró Andrea – Gönczöl Katalin – Kerecsi Klára – Lévay Miklós (szerk.): Kriminológia. Wolters Kluwer, Budapest, 2016, 1031. o.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Vig Dávid: Radikális kritikai irányzatok. In: Borbíró Andrea – Gönczöl Katalin – Kerecsi Klára – Lévay Miklós (szerk.): i. m.

¹⁹ Borbíró Andrea: i. m. 1031. o.

²⁰ Erős Vilmos: Történeftudományi iskolák vagy irányzatok a XX. században. Valóság, 2008/9., 25–41. o.

tényezőnek tekintik, hanem a megértést segítő elemnek, amely egyben lehetővé teszi a társadalmak és intézményeik bizonyos kívánt „átalakulását”. Némedi Dénes szerint „Csak az a törekvés érdemli meg a kritikai jelzõt, amely eleget tesz három kritériumnak: (1) a kritika nem önmagában egy intézményre, csoportra, gondolati képzõdményre irányul, hanem egy történeti értelemben átfogó képzõdményre (társadalmi alakulatra, politikai rendszerre, kultúrára); (2) a kritika radikális, azaz szempontja nem egy adott intézmény stb. mûködésének jobbá tétele; és (3) a kritika normatív szempontjait nem kívülrõl veszi, hanem az adott átfogó képzõdmény legfontosabb mûködési mechanizmusaiból indul ki, és mintegy az azokból ki bontható normatív elveket szegezi szembe a képzõdmény tényleges mûködésével”²¹.

Marenin szerint „a kritikai gondolkodásnak a pozitivista tudományra gyakorolt leghasznosabb módszertani hatása a történeti elemzés feltámasztása, a legnagyobb hátulütõje pedig az összehasonlító kutatások elutasítása volt”²². Mindkét hatás elsõdlegesen abból az ismeretelméleti feltevésbõl ered, hogy a külsõ megjelenés nem érthetõ meg elvont vagy univerzalista módon, hanem sajátlagosan és konkrétan kell értelmezni, azaz helyhez és idõhöz kötve, nagyobb összefüggésekbe ágyazva.

Mit õriz a rendõrség? Csak a rendõrség õrizheti a rendet?

A rendõrség O'Connor meghatározása szerint az õrzõ munkaerõ egyik fajtája. „Az õrzési munka nem valaminek az elõállítás, hanem valaminek az elkerülése. Az õrzési munka újratermeli a kapitalizmus formális struktúráit, továbbra is fenntartja és újratermeli a kapitalista termelési viszonyokat. S bár az õrzési munka nem hoz létre terméket, nélküle viszont lehetetlen lenne az árutermelés.”²³

A rendõrség alapfeladatait illetõen általános egyetértés tapasztalható a szakirodalomban, tehát általánosan elfogadott, hogy az „õrzés” potenciális vagy tényleges erõ alkalmazása révén valósul meg.

21 Némedi Dénes: Szociológiai és társadalomelméleti tanulmányok. ELTE Társadalomtudományi Kar–ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2011, 269–270. o. Idézi Éber Márk Áron: A tolmács hangja: Milyen lenne Némedi Dénes társadalomelmélete? Socio, 2012/2. http://socio.hu/uploads/files/2012_2/eber.pdf

22 Otwin Marenin: Parking tickets and class repression: the concept of policing in critical theories of criminal justice. Contemporary Crises, vol. 6, no. 3, 1982, pp. 241–266., p. 245.

23 James O'Connor: The fiscal crisis of the state. St. Martin's Press, New York, 1973, p. 304.

Ezzel szemben általános egyet nem értés érzékelhető két kulcsfontosságú kérdésben:

1. Mit is őriz a rendőrség: a rendet általában; magát az államot; a társadalom erkölcsi konszenzusát; egy adott osztály érdekét; az élcsapat politikai pártot; az embereket; a tulajdont; a kapitalista rendszert; vagy mindenki érdekét egyetemlegesen?

2. Nincs egyetértés abban sem, hogy csak az állam által alkalmazott, közpénzből fizetett őröket tekintsük-e rendőröknek, vagy a magánemberek által alkalmazott őrök is besorolhatók ebbe a kategóriába.

Az első kérdésre különféle, a rendőri munka vizsgálatára irányuló kutatások lefolytatásával tudunk válaszolni. Ehhez egy „*fentről lefelé kidolgozott államelméletre*”²⁴ és a rendészeti tevékenység sajátosságainak (szervezetének, feladatainak, személyi és strukturális kapcsolatainak) elemzésére van szükség. Annak megkérdése helyett, hogy a rendőrség a rendet vajon általánosan vagy specifikusan védi-e, inkább azt a kérdést kell feltennünk, hogy valójában kiknek az érdekeit védi a rendészet. Nem ajánlatos azonnal rávágni a kérdésre, hogy „az állampolgárokéit”, hanem érdemes belegondolni a kérdésbe. Ugyanis, ha a kérdés ennyire egyszerű lenne, akkor semmi szükség nem lenne olyan szabályokra, mint amelyet a rendőrség és a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvény 45. cikkének (5) bekezdése tartalmaz az ilyen szervezetek politikai intaktságának szükségességéről. „*A rendőrség és a nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjai nem lehetnek tagjai pártoknak és politikai tevékenységet nem folytathatnak.*”

Ha viszont azt vizsgáljuk, hogy a rendőrség kinek szolgált, ez lehetővé teszi minden érdek bevonását a vizsgálatba – beleértve még magát a rendőrség érdekét is. Az az elképzelés ugyanis, hogy a rendőrség elsődlegesen és kizárólagosan a bűnözéssel foglalkozik, kézenfekvő és kényelmes ködösítés. Egy mítosz – kényelmes és legitimált mítosz, de mégiscsak egy mítosz – mondja *Neocleous*.²⁵

24 Maureen Cain: An Ironic Departure: The Dilemma of Contemporary Policing. In: Kathleen Jones (ed.): Yearbook of Social Policy in Britain 1977. Routledge & Kegan Paul, London, 1977, p. 164.

25 Mark Neocleous: The Fabrication of Social Order: A Critical Theory of Police Power. Pluto Press, London, 2000, p. 92.

Kinek szolgálat a rendőrség?

A mindennapi tapasztalatok szerint a közrendőrség egyre nagyobb mértékben szolgálja azokat, akik a rendőrség szolgáltatásaiért fizetnek. A XXI. század elején ez a fejlődési irány óhatatlanul felveti a kérdést: vajon a rendőrség még mindig a közjavak közé tartozik-e, vagy már inkább magánérdekeket szolgál?²⁶

A probléma itthon is létezik. A rendőrség ellenérték fejében végezhető szolgáltatató tevékenységéről szóló 16/1999. (II. 5.) kormányrendelet kimondja, hogy a rendőrség a következő tevékenységek esetén szerződhet ellenszolgáltatásért: rendezvények/sportrendezvények közrendvédelmi biztosítása; objektumok biztosítása, tűzszerészeti átvizsgálása; nemzetközi sportági szakszövetségek vezetőinek kísérése; külföldi válogatott sportolók és csapatok kísérése, az útvonal biztosítása. A gyakorlat szerint évente harmincöt-negyven filmforgatáshoz nyújtanak rendőri segítséget Budapesten, a rendőrség látja el a Sziget Fesztivál, a Nemzeti Vágta és az Operabál közrendvédelmi biztosítását. Mindenképpen érdemes megemlíteni a Magyar Labdarúgó-szövetség által rendezett mérkőzéseket, amelyek mindegyike kiemelt biztonsági fokozatú rendezvény, így ezek biztosítását is a rendőrség állja – adófizetői pénzből.

Induljunk ki abból, hogy mi is a funkciója a rendőrségnek napjaink társadalmában. A rendészet fogalma továbbra is egyértelműnek tűnik – a hatályos törvények érvényesítése az állami szerveknek a legitim erőszak alkalmazására történő felhatalmazása által –, mégis bőven akadnak olyan kivételek, amelyek elhomályosíthatják e fogalom kontúrjait. Napjainkra az is kérdésessé vált, hogy ki a „rend őr”. Vajon rendészeti erőnek tekinthetők-e a magánszemélyek által alkalmazott biztonsági őrök? Vajon egy lázadást elnyomó katonai erő rendőri funkciót tölt be? Rendőrségnek kell-e tekinteni a korlátozott (értsd: célhoz kötött) bűnüldözési hatáskörrel felruházott szakembereket (például a vámtiszteket)?²⁷

26 Randy K. Lippert – Kevin Walby: Marketization, knowledge work, and “users pay” policing in Canada. *British Journal of Criminology*, vol. 54, no. 2, 2014, pp. 260–280.

27 David H. Bayley: Police Function, Structure and Control in Western Europe and North America: Comparative and Historical Studies. In: Norval Morris – Michael Tonry (eds.): *Crime and Justice: An Annual Review of Research*, Vol. 1. Chicago University Press, Chicago, 1979, pp. 111–113.

A rendfenntartás pluralizmusa és a kritikai paradigma

Az elmúlt harminc évben a bűnözés megelőzése, megakadályozása, a jogsértők leleplezése és a bűncselekmények vizsgálata céljából létrehozott magán- és közösségi rendészeti szervezetek miatt a rendfenntartás állami monopóliuma összeszűkülte. A „rendfenntartás pluralizmusa” tapasztalható, amely egyrészt az állami rendészeti monopólium megtörését, másrészt a magánbiztonsági és a polgári rendfenntartó erők nagymértékű növekedését jelenti.

*Jones és Newburn*²⁸ átalakulási tézise szerint a rendőrség és a rendészet egyre inkább elkülönült egymástól. Nem kétséges, hogy a posztmodern átalakulás következtében a rendőrség számos rendészeti szakterületen elvesztette monopolhelyzetét, és emiatt a rendőrség identitásválságba is került. Nota bene: ezt a szervezeti identitásválságot eddig nem térképeztük fel itthon, de azt a „kétoldalú identitásválságot” sem, amelyet a rendőrség és a határőrség szervezeti összeolvadása okozott.

A fejlett polgári államok tapasztalatai szerint egyre határozottabb kételkedés tapasztalható a rendőrségen belül is, a saját hatékonyságukat megalapozó rendőrségi stratégiák megfelelőségét illetően. Ezek az új jelenségek fokozták a rendészeti tanulmányok reflektivitását, és ez különösen a kritikai elméletek fejlődésében érhető tetten. A kritikai elméletek többsége a rendőrség szerepét „az állam szolgálata”-ként²⁹ látatja, azaz egy olyan csoportként, amely feltétel nélkül és következetesen végrehajtja az államtól és az államot kontrolláló szereplőktől kapott „megrendeléseket”. Látnunk kell azonban azt is, hogy ebből a koncepcióból hiányzik „az állam és a rendőrség relatív autonómiájá”-nak fogalma. Sajnálatos, hogy itthon nem zajlik elegendő szakmai vita sem a rendészet társadalmi bázisáról és konkrét kapcsolatrendszeréről, sem az egyre változatosabb formában és egyre színesebb felhatalmazással létrejövő rendvédelmi szervezetekről. Nem tudunk eleget a szolgáltatásközpontúság megjelenésének rendőrségi szervezeti következményeiről, de az elnyomott csoportok közötti különbségtétel gyakorlatáról sem, nem is beszélve a hatalomnélküliek igényeiről, azaz hogyan védi a rossz helyzetű társadalmi csoportok személyét és tulajdonát a rendőrség.

A feltáró kutatások és a megtermékenyítő vita hiányában a rendőrség munkáját, a közbiztonság alakulását vizsgáló kutatások állandóan egyfajta

²⁸ Trevor Jones – Tim Newburn: The transformation of policing? Understanding Current Trends in Policing Systems. *British Journal of Criminology*, vol. 42, 2002, pp. 129–146.

²⁹ Anthony M. Platt – Lynn Cooper (eds.): *Policing America*. Prentice-Hall, Engelwood Cliffs, 1974

apologetikus szemléletet termelnek újjá. Az előfeltételek előzetes vizsgálata nélkül feltételezik, hogy a közbiztonságot védelmező szervek a helyükön vannak, azok egymáshoz való viszonya, a struktúra megfelelő, és az így adott struktúrán belül akarják a munkát hatékonyabbá tenni. Holott egyáltalán nem biztos, hogy a mára kialakult rendőrségi struktúra az egyedül lehetséges és kívánatos megoldás. Feltehető ugyanis, hogy a közrendőrség és a speciális rendőrségi szakszolgálatok (nemzetbiztonsági, adónyomozó hatóság, vámnnyomozás), valamint a biztonsági magánszemélyzet hármassztruktúrája távolról sem problémamentes helyzetet tükröz.³⁰ Ha valóban a valódi összefüggéseket akarjuk vizsgálni, akkor vizsgálat tárgyává kell tennünk, hogy a struktúra említett három elemének mi a viszonya egymáshoz. Ha nemcsak egymást kiegészítő munkamegosztást feltételezünk közöttük – mint ezt a status quón orientálódó szakirodalom teszi –, hanem ellentéteket és ellentmondást is, akkor a magánbiztonsági szervek egyfajta refeudalizációként, a jogegyenlőségi jogot sértő privilégiumként is értékelhetők.³¹ Vannak ugyanis olyan átlagos állampolgárok, akiknek a rendőrség által biztosított közrend és közbiztonság jár, és vannak olyanok, akiknek e felett a biztonsági szint felett plusz biztonsági igényeik lehetnek, ha ezt anyagilag képesek megfizetni. Azaz a vagyoni különbségek vonzataként (köz)biztonsági különbségek keletkeznek állampolgár és állampolgár között.³²

Túl kell lépni a status quo fenntartásán. A rendészet tekintetében ugyanis nem csupán az eredményesség, a hatékonyság követelmény, hanem a törvényesség is. Már a formális jogállam megfogalmazta a rendészet eredményességének és törvényességének kettős követelményét, de azt egy feloldhatatlan ellentmondásnak ábrázolta. A rendészeti közjog legkiválóbbjai is azt hirdették, hogy a veszélyelhárító rendészet cselekvési szabadságát formális jogi előírásokkal megkötni nem szabad. Ezt a meggyőződését azonban a XX. század első felének tapasztalatai alaposan kikezdték. Bebizonyosodott, hogy a kizárólagosan formális joguralom nem ad biztosítékokat a hatóság önkényével szemben, és arra sem, hogy a rendészet ne váljon a diktatúrák engedelmess eszközévé – írja *Finszter Géza*.

Magyarországon – különösen, a jogtudomány és az úgynevezett rendvédelmi tudományok területén – túlnyomórészt a *szocialtechnik* szemléletmód uralkodik.³³ Ez a megközelítés azt keresi, hogy különböző empirikus kutatá-

30 Szigeti Péter (2000): i. m.

31 Uo.

32 Uo.

33 Uo.

sokkal hogyan segíthetnénk elő a létező intézmények működésének hatékonyságát. A szervezet funkciójával kapcsolatos megközelítések mibenléte azonban kevésbé tárgya a vizsgálódásoknak.

A közelmúlt *„szervezeti változásai és a jogalkotás felgyorsulása arra a diagnózisra alapult, hogy a modellel nincs baj, az esetleges diszfunkciókért kizárólag a korábbi politikai irányítás okolható. A centralizált modell tehát továbbbi centralizációt igényel, a rendészetben a központi államhatalom kizárólagossága megkérdőjelezhetetlen, a feltétlen engedelmesség elve semmivel nem helyettesíthető, a fegyelem tovább erősítendő, akár a titkosszolgálati ellenőrzések kiterjesztésével is. Nem ismerünk olyan rendészeti kutatásokat, amelyek ezt a diagnózist és a nyomában járó terápiát igazolják. A szervezeti változások kezdeményezésénél ilyen kérdések azonban nem is merülnek fel.”*³⁴

Magyarországon 1949 óta a centralizált, katonai elvekre épülő, a civil közigazgatástól elkülönülő államrendőrségi modell működik. Ezt szentesítette az 1989-es köztársasági alkotmánymódosítás, amit követett a rendőrségi törvény 1994-es elfogadása. A képleten Magyarország Alaptörvénye sem változtatott.³⁵ Többet kellene tudnunk arról, hogy vajon kiállta-e ez a modell a gyakorlat próbáját, és a több mint huszonöt éve fennálló rendészeti struktúra alkalmas-e társadalmi rendeltetésének betöltésére, a közrend megóvására, a közbiztonság erősítésére egy demokratikus társadalomban.³⁶

„A társadalomtudományokban a kritikai elméletek arra vállalkoznak, hogy kritikailag világítsák át a fennállót, azért hogy felmutassák, hogy mindaz ami van, talán másképp is lehetne, illetőleg attól, hogy valami van, még nem biztos, hogy legitimnek is kell tekintenünk” – mondja Szigeti. Azzal folytatja, hogy *„a társadalomkutatásban nincsenek tények önmagukban, mert a tényeket mindig a fogalmi megközelítésben értelmező szubjektivitáson keresztül vizsgálják”*, s Marc Blochkal fejezi be: *„a forrás ugyan tanú, de mint általában a tanúk, csak akkor beszélnek, ha kérdezik őket”*³⁷.

A veszélyek számbavétele és a rizikóértékelés keretében alkalmazott biztonsági eszközökből egyre nagyobb területet fednek le a privát biztonsági szol-

34 Finszter Géza: A változó rendészet és a rendészettudomány. In: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Tanulmányok „A változó rendészet aktuális kihívásai” című tudományos konferenciáról. Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, Pécs, 2013, 12. o. [Pécsi Határőr Tudományos Közlemények, XIV.] <http://www.pecshor.hu/periodika/XIV/finszter.pdf>

35 Boda József – Finszter Géza – Imre Miklós – Kerezi Klára – Kovács Gábor – Sallai János: A rendészettudományi kutatások elméleti megalapozása és főbb irányai, Államtudományi Műhelytanulmányok 2016/17., 2–24. o.

36 Finszter Géza (2013): i. m.

37 Szigeti Péter (2000): i. m.

gáltatások, ennek következtében egyre nagyobb felületen érintkezik egymással a köz- és a magánbiztonság, és egyre konfliktusosabb közöttük a viszony.

A hazai biztonságipar meghatározó részét adja ma már a privát szektor. A nagyvárosi helyek, a bevásárlóközpontok védelmével, a lakóparkok őrzésével a hazai biztonságipar szereplői a szolgáltatást megfizetni tudó és hajlandó kedvezőbb helyzetben lévő társadalmi csoportoknak nyújtanak szolgáltatást. Nem szabad megfeledkeznünk azonban a kedvezőtlenebb helyzetű társadalmi csoportokról sem. Ők nem mint szolgáltatást igénybe vevők, hanem mint ellenőrizendő célcsoport adnak feladatot a biztonsági cégeknek, legtöbbször önkormányzati megbízás alapján. Gondoljunk csak a Miskolc Avas lakótelepén járőröző biztonsági cég megbízására, a belvárosi „felügyelt” zónák meghatározására. Hasonló példa: a budapesti Dzsumbuj telepen a folyamatos kilakoltatás következtében megürült lakások lezárása után az önkormányzat adott megbízást a biztonsági cégnek az önkényes lakásfoglalók „visszaszivárgásának” megelőzésére. Azaz a biztonsági őrök nem csupán a jó vagy jobb helyzetű társadalmi csoportok tagjait védik meg, de felügyelik a kedvezőtlen helyzetű társadalmi csoportok tagjait is.

A magánhelyzetek különböző védeltségi lehetőségei – a vagyoni különbségek függvényében – differenciálják a közbiztonságot: a biztonsági magánszolgáltatások megvásárlásával magasabb biztonsági szinteket teremtő népesség át tudja csoportosítani a bűnözés arányait a csak a közbiztonsági nívótól védelmet remélhető népesség terhére. Az alacsonyabb szint biztonsága és a magasabb szint (köz- + magánőrizeti) biztonsága tehát nem semleges-komplementer, hanem átterelő-kiegészítő viszonyban áll egymással. A különböző vagyoni helyzetek rétegspecifikus biztonságot teremtenek tehát, s ezzel megszüntetik az állampolgári jogon, jogegyenlőségi alapon működő, elvileg mindenki számára egyformán hozzáférhető biztonsági szintet azzal, hogy a potenciális veszélyt (vagy ennek egy részét) átcsoportosítják az alacsonyabb szintre.³⁸

A rendőrségi modellek változása – megismerés és megértés

Napjainkban a jövőorientált stratégiai tervezés és a célzott bűnözéskontroll felé mutató változás zajlik a rendészeti területén. Ezt a megközelítést nevezik általánosan hírszerzésalapú bűnüldözési modellnek (*intelligence-led policing, ILP*), amely inkább az adatszerzésre, a veszélyértékelésre és a problémaelem-

³⁸ Uo.

zésre épül, semmint az egyedi bűncselekményekre adott reaktív válaszra. Némi kétség azért megfogalmazható e megközelítéssel kapcsolatban, ha tekintetbe vesszük a bizalomépítő (*reassurance policing*) és a közösségi rendőrség (*community policing*) kormányzati kezdeményezéseket, amelyek elsősorban a lakosságban élő bűnözési félelemre kívánnak hatni (azaz nem az „objektív” kriminálstatisztikai mutatók elemzésére épülnek), és az erőket a felderítési ráta javítására összpontosítják a nyomonzésban.

A kritikai elmélet a valóság és a konkrét intézmények változásának megértésére szolgáló eszköz. Ez a megközelítés azt vallja, hogy a jelen nem kielégítő, hogy a valóság lehet jobb a jelenleginél, és hogy a kritikai elmélet módszertani nézőpontja hozhatja létre ezt a javulást, amely ezt a gondolkodást alapvetően „kritikai”-nak nevezi. A történeti elemzés egy kritikai gondolkodó számára nemcsak a múltba betekintést nyújtó eszköz, hanem egyúttal módszertani eszköz is a jövőbeli változások elérésére.

A megértést természetesen mindig a kívánt átalakuláshoz kapcsolódó aggodalmak kísérik. A történetileg megalapozott változással kapcsolatos aggodalmak felsorolása mellett a kritikai elméletnek számos más fontos jellemzője is van. Ezek közül a legfontosabb az emberi tényező helyzete és jelentősége mind a történelmi változás, mind a tudás megszerzésének folyamatában. A kritikai elmélet – amelynek gyökerei *Kant*-nál, *Hegel*-nél és *Marx*-nál találhatóak – az emberi tényező mint történelemalakító aktív erő jelentőségét hangsúlyozza. *A priori* feltételezi, hogy az ember szükségszerűen közvetíti és alakítja a történeti megértést. Ebben az értelemben kritikusan viszonyul a pozitivisták ismeretelméleti megközelítéséhez, amely bizonyos fokú függetlenséget tételez fel a külső valóság és a megfigyelő között.

Összegzés

Összefoglalásul azt hangsúlyoznám, hogy a kutatásorientált rendészeti tanulmányok és az interdiszciplináris párbeszédnek teret adó szakmai platform számára elengedhetetlenek az új kutatások, ugyanis új tudományos eredmények csak új ismeretekre, új kutatásokra épülhetnek. A rendészettudomány területén jellemzően alkalmazott kutatásokat végeznek. E kutatások eredményei a „tükör”, de a „motor” szerepét is betölthetik a vizsgált szervezetre gyakorolt hatásukkal. A tükör típusú kutatások visszajelzik és artikulálják a rendészeti politika és gyakorlat komplex valóságát. Az a feladatuk, hogy feltárják és megmagyarázzák, hogy a rendészeti szervek hogyan kezelnek bizonyos társa-

dalmi problémákat, és milyen speciális megoldó eszközeik vannak. Ezzel szemben a „motor” típusú kutatások kifejezetten azzal a szándékkal indulnak, hogy húzóerőt teremtsenek a reformnak és az új fejlesztéseknek.

Nem kétséges, hogy az előbbieken leírt összefüggéseket és kapcsolatokat érdemes beemelni a rendészeti gondolkodásba és a rendészeti felsőoktatás keretébe, különösen azokra a technokrata változásokra tekintettel, amelyek mostanában formálják a rendészeti tevékenységet. Ebből következően a rendészettudomány fejlődéséhez elengedhetetlen az új módszertani eszközök bevezetésével élő empirikus kutatások olyan fejlesztése, amelyek nemcsak a klasszikus rendészeti gyakorlat, de a digitális rendészeti eszközrendszer vizsgálatára is kiterjednek.